

EGYHÁZI SZEMLE.

Hazai egyházi szemle.

A millennáris esztendőnek vége. Most már ne tegyünk érte szemrehányást se másnak; se magunknak, hogy épen a protestáns egyháznak minő kicsinyes szerepe volt a nagy nemzeti ünnepélyességeknél s minő gyarlón volt képviselve az ezredéves kiállításon. Talán most már a felett se rekrimináljunk, hogy egyházi életünk nagyobb dicsőségére, nem csekély számmal megfogyva jöttünk át az ezeregyedik esztendőbe. A nagy vallásszabadság és vele a reverzálisok, a licenziát nyert szekták és a római katolikus egyház, egészen természetesen mi tőlünk harácsolnak el egy csomó embert, mert ez a legkönnyebben ment.

Hadd temessék el a halottak az ő halottjaikat; te pedig kövess engem! — mondá Üdvözítőnk. Szemrehányás, bánkódás, bírálgatás csak elkedvetlenít és semmit nem használ. Csak tagadólagos értékű; de semmi határozott építő erő nincs benne. A megtörtétekkel és az elmúltakkal le kell számolnunk. Ha volt bennük valami tanulság, azt okulásunkra mint „pénztármaradékot“ át kell vinnünk az új folyó számlára; de a fődolog, hogy a szárnyas idővel tovább menjünk és munkálkodjunk míg nappal vagyon. Positiv erő csak a munkában van s az, a ki csak egy ásó nyomnyi földet vitt valamely épülethez, többet tett, mint a világ valamennyi kritikusa, a mely megállva a mű előtt nagy műértéssel kifogásolgatja az architekturát, a kivitelt s hiábavaló óhajtásokként mondogatja el, hogy ezt, vagy amaszt, így vagy amúgy kellett volna csinálni.

Benne vagyunk az ezeregyedik esztendőben. Micsoda felséges perspectiva egy második ezer év ez előtt a mindig csak növekvő, izmosodó, fiatal nemzet előtt. a melyet tiz század sem tudott megvénteni s van benne élni ma is „hit,

jog és erő!" De hogy ez a „hit“ ne önhittség, elbizakodottság, hanem bizalom legyen a magasabb nemzeti missióban és ehhez való hűség; a „jog“ ne üres követelődés, hanem szent kötelesség, és az „erő“ ne dülő szenvedély, hanem munkában fáradhatatlan és kitartó erély: mindez az egyház feladata. „Kard szerezte, de a kereszt tartotta meg e hazát“. Tökéletesen igaz, csak hogy sem nem a pápai, sem nem az esztergomi primási drágagyöngyös és ékköves kereszt, hanem a kereszt tudományáról szóló evangéliom. A pápai és a primási kereszt régen szolgaságba hajtott volna bennünket s régen a Gesamt-Monarchie-ban vesztettük volna el nyelvünket és nemzeti individualitásunkat. Az evangéliomi erők szabad egyéniségeket fejlesztenek s a kegyelemből hit által való megigazulás munkára, az egyéniségnek érvényesítésére ösztönöz, nemcsak, de kényszerít. Ezt kell ennek a nemzetnek, e nemzet minden tagjának a lelkébe vésni, ezekkel az erőkkel kell áthatni. A mi egyházunk feladata ezt a nemzetet megszentelni s felséges missiójának tudatát benne ébren tartani. Erre sem a római egyház, sem a széthúzó szekták nem alkalmasak. S miután egyházunknak politikailag nem kisebb a feladata, mint egy nemzetet megtartani egy második ezredévre ezen a földön és ennek a nemzetnek szupremáciát és pedig szellemi szupremáciát — mert csak ez az egyetlen felsőség jogosult — biztosítani: azért egyházpolitikailag egyetlen ponton sem volna szabad önkormányzatának védbástyáiból még csak egyetlen szeglet tornyoeskát sem feladnia. Fel-tétlenül igaza van *Buza* János sárospataki tanárnak, mikor a „Sárospataki Lapok“ m. é. 50-ik számában határozottan „nem“-mel felel arra a kérdésre: „A sárospataki ev. reform. főiskola részére igénybe vegyük-e az államsegélyt?“ S tagadó válaszát gyönyörűen indokolja egyházpolitikai és paedagogiai szempontból. Erőteltjes, szabad, nyílt és teljesen igaz hang. Mennyire elüt tőle az a másik, egészen századvégi felfogás, a mely ugyanebben a kérdésben a 47. számban nyer kifejezést: „Kárpótlásul minden tartózkodás nélkül elfogadjuk — úgymond — anyagi erőink gyarapítását, mert a hol a pénz, ott a hatalom és boldogulás“. Hát mi is oda jutottunk a Mammon imadásához? A hatalom és a boldogulás börziáner felfogás szerint igenis a pénznél van; de ethikai felfogás szerint a lélek erejében és a szellemi szabadságban. Demie vierges nincsenek, csak a francia romlott, frivol irodalom tud ilyenekről. Vagy egészen állami iskolák, vagy egészen egyháziak; de ezek a kételtűek nem felelnek meg sem az állami, sem az egyházi magasabb paedagogiai céloknak. Az nem

argumentum az államsegély mellett, hogy az 1888-iki középiskolai törvény már úgyis ránk szabta, hogy csak állami képesítéssel bíró tanárokat alkalmazhatunk, hogy tanárainknak jövőjét a nyugdíjtörvény biztosítván, a tanárok jóltevőjüket az államban látják, hogy úgyis már az állam kormányképviselőket és tankerületi főigazgatókat küld iskoláinkba stb. Ez mind nem zavarja iskoláink önállóságát, szellemi szabadságát. A római katolikus egyház iskoláiban is ugyanez történt. Hanem ők felfogva a helyzetet, úgy a budapesti, mint a kolozsvári egyetem mellett egyszerre állítottak egyházi tanárnevelő intézetet. A tudományokat hadd hallgassák leendő tanáraik az egyetemen, hadd nyerjenek ott államérvényes oklevelet; de az egyházi nevelést majd ők adják meg, hogy a felekezeti iskola azért kárt ne szenvedjen. Jó volna ez nekünk tanulságnak.

A század vége reactionárius eszméktől, törekvésektől kezd terhes lenni. A hosszú fegyveres béke a katonát, a conservatív törekvések a papot és a rendőrt, ezt a hármas szövetséget kezdik a társadalom oszlopai gyanánt oda állítani. Hogy ez a hármas szövetség aztán mit tud csinálni: arról eleget beszél a történelem. Hazánkban még ugyan nem mondhatjuk, hogy már idáig jutottunk volna; de az általános európai áramlat hullámverései előbb-utóbb ide is el fognak érni, de megbecsülhetetlen lesz akkor egy-egy olyan védbástyánk, a melynek szilárd szikla alapjain megtörnek ezek! A mi iskoláinknak és a mi egyházunknak a szabadság és önkormányzat mentsvárainak kell lenniök. A mit iskoláink közül nem bírunk a magunk erején fentartani, azt mindenes-től minden tétova nélkül adjuk oda az államnak; de viszont a mi meg fentarthatunk, azt őrizzük meg a maga szabadságában. Hanem abban meg a Prot. Egyházi és Isk. Lapnak van igaza feltétlenül, hogy „de aztán legyenek is igazán egyházi iskolák azok a szabad iskolák. Mert *most* még úgy áll a dolog, hogy úgy az államsegélyes, mint a „szabad“ iskolákban ugyancsak sok minden szabad s a hitetlenség és valástalanság terjesztése a szabadelvűség ürügye alatt a legeslegnagyobb mértékben szabad. Pedig a hol az Úr lelke van, ott van az igazi szabadság“. Fájdalom, ismerünk nagy áldozattal fentartott egyházi iskolákat, a melyekben még egyetlen államilag kinevezett „más szellemű“ tanár sincs és mégis azok az iskolák épen olyan joggal lehetnének akár mohamedánus iskolák is, mint protestánsok. Az egész közszellem merőben távol áll a protestáns, az evangéliomi világnézlettől. Ha védjük az önkormányzati jogot, akkor e jogból az a szent

kötelesség háramlik ránk, hogy neveljünk ez intézetek falai közt öntudatos, élő, evangéliomi keresztyéneket, egyházunkért lelkesülő, hithű tagokat. De egyház által tartatni el az iskolát, a tanárok meg sokszor a legélesebb ellentétben vannak a fentartó testülettel, az egyház iránt per absolute nem érdeklődnek, sőt nem egyszer merőben vallástalanok is: nos, ez olyan abnormitas, hogy itt már még csak a legközönségesebb ethikus alap sincs meg arra nézve, hogy ezek bármi tekintetben is nevelőleg hathassanak, legfeljebb a stréberkedésre. Akkor már százszor inkább teljesen állami iskolák, a melyekben legfeljebb burokratizmus van; de nincs ilyen karaktertelenség.

Más szempont alá esik azonban az egyházi közalapnak segélyezése és a lelkészi fizetések rendezése az állam részéről. Itt egyáltalában nincs szó önkormányzati jogaink legesekélyebb feladásáról sem. Itt a viszonyosság döntő momentum és egy eddig képtelen egyház és államjogi helyzetnek részben való megszüntetése. Itt törvényben biztosított jogok egyszer valahára leendő életbeléptetéséről van szó. Egy anyának vagyunk gyermekei és épen a protestánsok a leghűbb fiak. A rólunk való gondoskodás az anyának kötelessége, nemcsak, de saját jól felfogott érdekének is elodázhatatlan követelménye. Eszményileg ugyan e kérdésnél is a legjobb volna a szabad egyház szabad államban; de ez mai viszonyaink között csak utopia s tisztán csak elméleti értékű. Kivitele óriási rázkódtatásba, nagy társadalmi forradalomba kerülne. Az azonban se rázkódtatásba, se forradalomba nem kerül, legfeljebb évenként egy pár százezer forintba, hogy az állam segítségére jöjjön a protestantizmusnak, hogy ez a maga nemzeti és culturalis feladatait könnyebben teljesíthesse. Árul nem kívánhat ezért semmit. Az állam csak azt a rettenetes politikát hozná némileg helyre, a mit századok óta követett, hogy a míg a kosmopolita római katolikus és a nemzetellenes görögkeleti egyházakat a legfényesebb állami dotációkkal látta el, addig a legigazabb vérét részint a maga koldus fillérein, részint némi alamizsnán engedte tengődni. És most még mielőtt csak hozzá is kezdene a lelkészi fizetések alaposabb rendezéséhez, mintegy bocsánatot kér a római katolikus és a nemzetiségi egyházaktól s „pacifikációt“ emleget minduntalan és autonomiát ígér annak a duzzogó atyafinak, a melyik elég merész haragudni azért, mert a gazda a neki adott 10 pénz mellett a másikkal 1—2 pénzt akar szintén juttatni. Jelen viszonyaink között az offensiva ugyan veszélyessé válhatnék. Nincs rá semmi szükség; mert esetleg olyan daemoni erőket idézne fel, a melyek rombolása kiszámíthatatlan lenne és békés fejlődésünket minden-

esetre koczkáztatná; de a defensiva, de az alkudozó paczifikáció sem szükséges. Nyugodtan, öntudatosan, minden kihívás; de minden paczifikálgatás nélkül is, építeni, erősíteni kell a tiszta nemzeti elemet. Hány egyházunk, hány iskolánk tengődik egészen nemzetiségek lakta vidékeken. Egy-egy kicsiny zsarátnok, a melyben még a nemzet és az egyház iránt való szeretet ég; de mindig kisebb helyre szorítva s mind jobban vesztve tüzéből. Hogy csak pl. a körlelkészségeket és a missiókat említsem, a melyeket az erdélyi egyházkerület és az egyetemes egyház szervezett A körlelkészségek Szász Domokosnak egyik határozottan a legszebb és legáldásosabb conceptiója. De mi lett belőlük tényleg a nyomorúság miatt? A 45 körlelkészség között csak egyetlen egy van, a melyben a lelkész fizetése 1000 frt, a többi 4—600 frton tengődik. Ennek a következése az, hogy a körlelkész csak annyiban *kör*-lelkész, hogy évenként kétszer-háromszor kimegy a köréhez tartozó gyülekezetekbe úrvacsorát osztani, vagy temetni olyanokhoz, a kik megbirják a kocsit is, a stólát is, egyébként eltemeti a hivatottakat a pópa, vagy a szász pap stb., különben pedig ott éldegélnek a diasporában minden állandó gondozás nélkül, hol 10—12 család, hol 5—6 magános hívő. A körlelkész, a kinek pedig valóságos missionáriusnak kellene lennie, ott ül a körponton s hogy nyomorult fizetéséhez még szerezhessen valamit, tanít itt is, ott is óradíjak mellett, vagy pedig szánt és vet s hagyja a nemzetiségeknek az áldozatot. De miből utazgasson, látogassa és erősítse a diasporában lévőket, mikor alig tud élni? Ide kellene már igazán alapos segítség, hogy aztán a missionáriusi kötelességek teljesítését is meg lehessen követelni a körlelkésztől. Itt a vérünkben való vérről van szó s ha elveszítettük a lelkeket az egyháznak, elveszítjük a nemzetnek is. Ezeket a helyeket nem lehet a rendes egyházi viszonyok között élő ecclesiák chablonja szerint megítélni. A missiók is így vannak. A körlelkészek is, a missiói lelkészek is, a mint csak lehet, elmennek más papi állomásra s egy-egy kör vagy missiói pont untalan újabb és újabb kísérletezők keze alá kerül. Az ok, a kétségtelenül fárasztó munka mellett a rendkívül nehéz megélhetés. Holott épen e helyeken volna roppant szükség állandó, a viszonyokkal már ismerős munkások alkalmazására. Itt volnának a legnélkülözhetetlenebbek az evangéliom isteni erejétől áthatott igazi lelkipásztorok, a kik felvolnának mentve minden megélhetési gondtól; de aztán nem is volna szabad nekik takarékpénztári stb igazgató tanácsosoknak, biztosító társasági ügynököknek, postamestereknek s efféléknek lenniük. Ez incompatibilis volna.

Azt is elismerjük azonban, hogy nem elég csak mindig az állammal szemben felállítanunk követeléseinket, hanem önmagunkkal szemben is a lehető legmagasabb kívánalmakat kell alkalmaznunk és tényleg rá kell már egyszer lépnünk az intensív társadalmi munka terére, hogy a társadalmi élet minden rétegébe bevigyük az evangéliomi erőket. A protestáns lelkész nem szobatudós, betűmoly, a ki elzárkózik s szörnyű elméleteken töri a fejét, sem nem burokrata, a ki csak hivatalos órákat tart, még kevésbé csak administrator, a ki egyházi szolgabíró vagy vicispán, a lelkész az istenországának missionáriusa, a ki tanul azért, hogy taníthasson, a ki keresi az ő Urával a közösséget, hogy másokat is e közösségbe vonhasson, a ki hivatalt visel, hogy szolgálhasson, a ki adminisztrál, hogy mindenek ékesen és jó renddel legyenek és a ki munkálkodik, hogy kincset szerezzen ne e földre, hanem az örökkévalóságra. Ennek a hivatásnak megfelelőnek kell lenni képzésének, neveltetésének is.

Anyagi bajaink is sokak; de szellemi bajaink talán még többek. Egész theologiai világnézletünkben valami olyan sajátos latitudinarismus van, hogy szinte elbámul az ember, hogy komoly emberek, theologiai tanárok és papok hogy tudnak megelégedni ilyen destillált, leszűrt, meg elpárologtatott ürességekkel. Azaz, hogy nincsenek is megelégedve. Mert egyebet csinálnak épen a legtehetségesebbjeink, csak a theológiával nem foglalkoznak. *Azzai* a theológiával nem is érdemes! Nálunk még mindig az ú. n. modern theologia dívik, a mely a külföldön vagy már teljesen le is járta magát, vagy merőben átalakult, értjük a tübingai iskola modern theológiáját, romboló, czélzatos kritikáját és a történetnek bizonyos aprioristikus előfeltételek szerint való construálását. Nálunk még mindig ez dívik. Holott a legmodernebb theologiai tudomány ép úgy tényekkel, tapasztalatokkal, megfigyelésekkel dolgozik, mint akár csak a természettudomány. És soha a theologia és az egyház nem volt oly szerencsés helyzetben, mint épen ma, mert alapjainak, fundamentalis tanainak annyi igazolását soha nem nyújtotta a tudomány, mint jelenben. Csak fel kell a kínálva kínált argumentumokat használni s mindjárt lesz valamink, a mivel érdemes foglalkozni. Egy olyan kincsházát nyitottak meg előttünk a kutatások, hogy a legmélyebb elmék is egész szenvedélylyel dúskálkodhatnak benne. Sajátságos, hogy nálunk még ellenmondás nélkül „fél-szeg és elvtelen“ theologiai irányzatnak mondhatja valaki az igazi evangéliomi irányt, mert a „mai hittudat“ más. És mi ez a mai hittudat? Felelet: az, a mit Baurék kifejtettek. S

miután ez eltér az evangéliomtól, hát nem a bauri hittudat corrigálandó az evangéliom szerint, hanem megfordítva, az evangéliom a bauri theologia szerint. Az evangéliom csak rudimentaliter tartalmazza azokat, a miket Bauréknak sikerült tökélyre vinni. És ezzel a felfogással neveltek egész theologus nemzedékeket. Az evangéliom élő vize után szomjúhozó nép pedig elszállingózik a baptistákhoz, nazarenusokhoz, meg adventistákhoz stb. Ime, a nem „elvtelen“ és nem „fél-szeg“ theologiai irány eredménye! Ez elég hangosan kiált ellenünk. Itt nem használnak dialectikus okoskodások, meddő viták, üres bizonyítgatások. A tényekkel csak tények állíthatók szembe. Oda állítandó tehát az a tény, a melyet kétezer esztendő igazolt, hogy „a Krisztus evangélioma Istennek ereje minden hívőnek üdvösségére.“ Ezt kell megértetni a leendő lelkészszel. eszközül használván fel ehhez a modern tudásnak minden anyagát, és ennek az erőnek az élő hatásába kell őt helyezni, hogy aztán a lelkeket foglyul tudja vinni a Krisztusnak. Nálunk legnagyobb részt eszményi pantheistikus theologiai felfogás uralkodik. Theológiánk is szinte tetszelegnek e humanistikus, derült világnézetben, a nagy szabadelvűségben, a culturában s ennek vívmányaiban. A Lessing Bölcs Náthánjának a három gyűrűről szóló meséje fejezi ki még sokaknál, a legtöbbünknel az igazi liberalis álláspontot. Pedig úgy tetszik, hogy csak az eredeti gyűrűnek van meg a Bocaccio-féle eredeti mese szerint is a varázsereje. És talán ez volna mégis a fődolog? „Nem beszédben áll az Istennek országa, hanem a léleknek erejében“. Költőien szép az a pantheismus; de csakis poézis. Mikor azonban az üdvösség után sóvárgó léleknek élő személyes Megváltó és megszentelő Istenre van szüksége: hát akkor ne pantheismust tanítsunk a theológiakon, hanem szóljuk ennek a személyes, élő Istennek az üdv-tényeit, hogy a leendő lelkész ezekről az üdv-tényekről tudhasson bizonyosságot tenni mindenek előtt

Ime a multból az új folyószámlára követelésül át kell hoznunk az 1848. XX. t.-cz. életbeléptetését; tartozásul önkormányzati jogaink feltétlen megvédése mellett a nemzeti öntudatnak és magas misszióknak folytonos ápolását, a közoktatás és a lelkészképzés belterjessebbé tétele által pedig az evangéliomi erőknak a nemzet életébe mind szélesebb körbe leendő bevitelét.

Ezzel menjünk be a második ezer évbe. És ha már folyószámláról vettük a hasonlatot, mondjuk még el, hogy a régi jó időkben a kereskedők is azt írták főkönyveik lapjai fölé: „Isten nevében!“ Mi is induljunk Isten nevében s ha Ő velünk, ki lehet ellenünk!

*
*
*